

Franjo Šanjek, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13.-15. st.)*, Barbat, Zagreb, 2003., XLVI + 397 str.

Knjiga pod gornjim naslovom zaokružena je monografija iz pera Franje Šanjeka, dugogodišnjeg proučavatelja svekolikih sastavnica Crkve bosanske i bosansko-humskih krstjana. Kako i sam autor navodi u uvodnome slovu, knjiga je pokušaj "podastiranja znanstvenoj i široj kulturnoj javnosti najrelevantnijih vrela o fenomenu 'krstjana', koji duboko zadire u društvenu, intelektualnu, političku i religioznu problematiku hrvatskog i europskog srednjovjekovlja" (XVI.). Njome se ujedno želi obilježiti osamstota obljetnica 'bilinopoljske abjuracije' (1203.), pravnog akta na osnovi kojega će papa Inocent III. pravno urediti laička bratstva u Italiji, Francuskoj i drugim zemljama zapadne kršćanske ekumene, stvarajući preduvjet za učinkovitiju komunikaciju ideja i ljudi na europskom prostoru početkom 13. stoljeća.

Djelo je podijeljeno na više odjelitih cjelina. U prvome je dijelu, nakon sadržaja (VII.-X.) i predgovora iz pera akademika Luje Margetića (XI.), pregledan autorov osvrt na dosadašnje spoznaje historiografije o krstjanima i Crkvi bosanskoj (XIII.-XVI.), bibliografija uporabljenih vrela i literature (XVII.-XXX.), čitateljima iznimno dragocjen "Pojmovnik heterodoksnih sljedbi" (XXXI.-XXXVIII.) te sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku (XII.-XLV.).

Slijede tri poglavlja (1.-66.) koja čine studije u kojima autor podrobno, tragom dosadašnjih spoznaja historiografije i uvidom u izvorno gradivo, pomno promišlja temeljna pitanja i odrednice vezane uz "Podrijetlo i povijesni razvoj Crkve bosansko-humskih krstjana" (počeci krivovjerja uz istočnojadransku obalu i u unutrašnjosti, sabor na Bilinu polju 1203., Bosanska /katolička/ biskupija i heterodoksnii krstjani, srednjovjekovna Raška i bosansko krivovjerje, nestanak Crkve bosansko-humskih krstjana), "Ustroj Crkve bosansko-humskih krstjana" (hijerarhijsko uređenje Crkve bosanske, krstjani u društvenom i političkom životu srednjovjekovne Bosne i Huma, ustroj heterodoksnih zajednica u srednjem vijeku, popis članova Crkve bosanske koji se poimenično spominju u povijesnim vrelima) te "Nauk bosansko-humskih krstjana" (krstjansko poimanje stvaranja svijeta i čovjeka, dodirne točke katarske inicijacije i krstjanskoga 'duhovnog krštenja', krstjansko poimanje braka i dr.).

Opsegom najveći i važnošću zasigurno nosivi dio knjige čini pet nejednakih poglavlja koja predstavljaju zbirku vrela relevantnih za upoznavanje problematike Crkve bosanske i bosansko-humskih krstjana. Prva cjelina sadrži zbirku diplomatskih vrela (67.-124.) s dokumentima koji se izravno odnose na pojavu i širenje krstjana u Bosni i Humu, njihov utjecaj na društvena i kulturna zbivanja na spomenutom prostoru, odnose s političkim i crkvenim vlastima i utjecaj stranih čimbenika. Kronološkim su redom uvršteni, primjerice, akti katarskog sabora iz 1167. godine, Vukanovo izvješće o pojavi krivovjerja u Bosni (1199.-1200.), pismo pape Inocenta III. ugarsko-hrvatskom kralju Emeriku u svezi s banom Kulinom (1200.), pismo Inocenta III. splitskom nadbiskupu Bernardu i legatu Ivanu de Casamareu da istraže vjerske prilike u Bosni (1202.), abjuracija krstjana na Bilinu polju (1203.), pismo Ivana de Casamarea papi Inocentu III. (1203.), zahtjev pape Grgura IX. za smjenjivanje bosanskog biskupa (1233.), odluka pape Grgura IX. kojom se proglašava nevažećim brak 'na bosanski način' (1235.), pismo pape Grgura IX. Ivanu iz Wildeshausen da se ne odrekne biskupske službe (1235.), odlomci iz Splitskog (1312.) i Trogirskog statuta (14. st.) koji se odnose na krivovjerce, pismo Radomera, 'djeda' Crkve bosanske (1404.), isprava bosanskog 'djeda' Mirohne (1427.), pismo franjevca Ivana Kapistrana papi Kalistu III. o vjerskim prilikama u Bosni (1455.), odredba mletačkog Senata kojom se gostu Radinu Butkoviću daje 'salvum conductum' (1466.) te izvješće franjevca Petra Bogdana Bakšića o bugarskim pavlićanima (1640.).

Značenjem su također nezaobilazni narativni spisi na latinskom jeziku (125.-150.) o vjerskim pokretima na Zapadu koji neizravno govore o utjecaju učitelja 'slavonskog reda' na istomišljenike s Apeninskog poluotoka (djela Monete iz Cremona, Rajnera Sacconija, Ivana Stojkovića, papa Eugena IV. i Pija II.). Od literarno-teoloških djela pisaca latinske provenijencije koji izravno raspravljaju o bosansko-humskim krstjanima (151.-306.), posebno se izdvajaju spisi Pavla Dalmatinca ("Rasprava između rimokatolika i bosanskog patarena", 1250.), "Dubia ecclesiastica" vikara bosanskih franjevača Bartola iz Alverne (1372./1373.) te dvije rasprave Juana Torquemada od kojih je važnija ona koja 'bosanskim manihejcima' daje objašnjenje o katoličkim vjerskim istinama ("Symbolum veritatum Romanae ecclesiae pro informatione manichaeorum Regni Bosnae", 1461.).

Četvrtu cjelinu čine vrela grčko-slavenske pravoslavne provenijencije (307.-324.), a koja sadrže odabir vrela Srpske pravoslavne crkve u svezi s bosansko-humskim krstjanima (14. st.) te odgovor carigradskog patrijarha Genadija II. Skolarisa sinajskim monasima (1454./1456.) na pitanje mogu li primiti darove i moliti za hercega Stjepana Vukčića Kosaču, gospodara Huma. Naposljetku, u završnom dijelu te cjeline, dragocjene proučavatelju problematike Crkve bosanske, zastupljena su vrela samih bosansko-humskih krstjana (325.-371.): Biblija bosansko-humskih krstjana, Glose Srećkovićeve 'bosanskog evanđelja' s katarsko-dualističkim prizvukom (14./15. st.), fragmenti krstjanskog obrednika iz Radoslavova zbornika, "Početi svieta" ili bosanska legenda o postanku svijeta i čovjeka (14. st.), Batalovo evanđelje (1393.), oporuka 'gosta' Radina Butkovića (1466.) te natpisi sa stećaka krstjana Crkve bosanske. Na kraju knjige su kazala osoba, toponima i etnonima te predmetno kazalo (373.-397.).

Knjiga akademika Franje Šanjeka djelo je koje čitatelju prvi put predstavlja vrela o bosansko-humskim krstjanima na izvornom jeziku i u hrvatskom prijevodu, čime je omogućeno da svaki zainteresirani korisnik te zbirke samostalno oblikuje predodžbu o tomu zanimljivom društvenom i vjerskom fenomenu iz naše srednjovjekovne prošlosti, "o muževima i ženama koji su se zalagali za zajedništvo u jednakosti, poštivanje neistomišljenika, razumijevanje i toleranciju" (XLI.). Napisana kao svojevrsna sinteza autorova višegodišnjeg bavljenja problematikom Crkve bosanske, ta je studija i zbirka cjelovito djelo koje zadanu problematiku ne promatra kao izoliranu društvenu i vjersku pojavu, kao fenomen "rezerviran" samo za naše prostore, već ju – i sadržajem i metodološkim pristupom – svrstava u sveobuhvatni europski kontekst. U novodobnoj poplavi uradaka hrvatske historiografije ta je knjiga jedna od rijetkih koja, bez ikakve sumnje, zaista može stati uz bok najsuvremenijim uradcima europske i svjetske povijesne znanosti i upravo stoga zaslužuje najviše ocjene i punu pozornost znanstvene javnosti.

Lovorka Čoralić

Tomislav Raukar, *Seljak i plemić hrvatskog srednjovjekovlja*, Filozofski fakultet, Zagreb 2002., 64 str.

Već sam naslov knjige pokazuje da su glavne teme dvije temeljne društvene skupine u srednjem vijeku – seljaštvo i plemstvo. Najveća pozornost u studiji posvećena je seoskoj općini i njezinu razvoju te nižem plemstvu. Prostorno se ograničuje na jadranski kontinentalni dio hrvatskih zemalja do Gvozda. Knjiga je podijeljena na pet poglavlja koja se sastoje od nekoliko odjeljaka.

U *Uvodu* (5-7 str.), koji je naveden kao prvo poglavlje, autor definira temeljne pojmove koje će analizirati u studiji - *seljak* i *plemić*. Ti pojmovi su vrlo složeni te, napominje autor, treba uzeti u obzir društvene, političke i staleške procese u kojima se oni oblikuju jer srednjovjekovno društvo je mnogo složenije od uobičajene podjele na seljake (oni koji rade - *laboratores*), plemiće (oni koji ratuju - *bellatores*) i svećenike (oni koji mole - *oratores*). Ističe da se zbog ograničenog opsega rada